

CİHAN AKTAŞ'IN AZİZE'NİN SON GÜNÜ ADLI HİKÂYE KİTABINDAKİ AZERBAIJAN KÜLTÜRÜNE AİT UNSURLAR

**The Elements of Azerbaijani Culture in
Cihan Aktaş's Novel 'Azize'nin Son Günü'
Dr. Ayşe BALKAN***

ÖZ

Bu makalede Cihan Aktaş'ın "Azize'nin Son Günü" adlı hikâye kitabındaki Azerbaycan kültürüne ait unsurlar incelenecektir. Cihan Aktaş, bu kitabındaki hikâyelerde Azerbaycan kültürüne ait pek çok unsura- adetler, gelenek ve görenekler, yemekler, halk edebiyatına ait unsurlar gibi- yer vermiştir.

Yazar "Azize'nin Son Günü" adını taşıyan hikâyesinde Bakü'nün önemli simgelerinden olan Kız Kalesi'nden ve bu kale ile ilgili efsanelerden bahseder. Kız Kalesi hikâyede adeta bir kahramana dönüşür. Kitaptaki ikinci hikâye "Yeşil Dalı Küçeler" başlığını taşımaktadır. Bu hikâyede ise halk kültürünün önemli bir parçası olan halk türküleri bir aşkın anlatılması için bir araç haline gelir. Hikâyenin kahramanı olan genç, "Sehavet Memmedov'un söylediği "Küçelere su sepmişem" türküsünü dinleyerek geride bıraktığı aşkı için gözyaşı döker. "Nesimi'nin Dönüşü" adlı hikâyenin kahramanı bir yazardır ve şair Nesimi hakkında bir eser yazmaya çalışmaktadır. Yazarın amacı Azerbaycan kültürünün önemli bir şairi olan Nesimi'yi günümüz dünyasında yeniden canlandıran bir tiyatro oyunu yazmaktır. "Portakal Bahçesi Işığı" adlı hikâyenin kahramanı olan Nahide, sürgündeki eşinin yolunu beklerken Nevruz bayramında adetlere uygun bir sofraya kurarak teselli bulmaya çalışır.

Bu makalenin amacı, bir Türk yazarın kaleminde Azerbaycan'a ait kültürel

ABSTRACT

In this article, it will be examined the elements of Azerbaijani Culture in Cihan AKTAŞ's novel 'The last day of Azize'. Cihan Aktaş, in the tales of his this novel, refers many elements of Azerbaijani Culture-like traditions and customs, meals, elements of folk literature.

The writer, in his novel named 'The last day of Azize', cites 'Kız Kalesi', one of the most important symbols of Baku, and legends about this castle. Kız Kalesi shades almost into a hero in the novel. Second novel of the book has the title 'Yeşil Dalı Küçeler'. In this novel, folk songs, an important part of folk culture, becomes an instrument which is used to express a love story. The young hero of the tale, Sehavet Memmedov, cries for his love which he left behind, as listening the folk song, "Küçelere su sepmişem". The hero of the tale named 'Nesimi's Returning', is a writer and tries to compose a writing about the Poet, Nesimi. The aim of the writer is writing a play which portrays Nesimi, an important poet of Azerbaijani Culture, again in today's world. The hero of the tale named 'The light of Orange Garden', while waiting for her husband who was banished, tries to find solace in preparing a meal up to the traditions in Nevruz.

The aim of this article is to take a look at the cultural elements of Azerbaijani culture again, from the sight of a Turkish writer. The most important point which

*İstanbul Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, yilmazayse@hotmail.com.

unsurları tespit etmektir. Kitabın yazarı Cihan Aktaş, Azerbaycanlı bir yazar gibi gözlem yapmış ve bu gözlemlerini okuyucusuna tarafsız bir dille aktarmıştır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, kültür, hikâye, adetler, efsaneler, türküler.

calls attention in the tales of the writer is the tales being warm and sincere. The writer of the tale, Cihan Aktaş, observes like an Azerbaijani writer and quotes this observation to his readers with an objective speech.

Key Words: Azerbaijan, culture, history, customs, legends, folk song.

GİRİŞ

Mehmet Emin Resulzade, *Azerbaycan Kültür Gelenekleri*(Resulzade 1949) adıyla kitaplaştırılan konferans metninde, kültürü meydana getiren âmilleri izah ederken bütün kültürlerin üç büyük âmilin karşılıklı tesirleri neticesinde doğduğunu ifade eder: Coğrafi âmil-vatan, etnografi âmil-millet ve manevî âmil-medeniyet! O halde bir milletin kültürel değerlerini tespit ederken bu üç âmili de göz önünde bulundurmak gerekir. Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* adlı eserindeki “Türk Edebiyatı ve Türk Milletinin Kültürel Değerleri” (Kaplan 2001:10-14) başlıklı denemesinde, kapsamlı bir kültür tarifi yaparak aynı zamanda Resulzade’nin bahsettiği üç büyük âmilin kapsamı içerisine nelerin girdiğini de ifade etmiş olur. Kaplan’ın tarifi şöyledir:

‘Kültür’ kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mana taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musikî, dans, heykel, mimarî, ilh. kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, âlet vesaire de kültür sahasına girerler. Böyle olmakla beraber, ben şahsen edebiyatı hemen hemen kültüre denk buluyorum. Denklik ayniyet demek değildir. Aynadaki hayal, kendisine akseden eşyaya benzer. Edebiyat bu mânâda kültürün aynadaki aksine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.”(Kaplan 2001:10)

Mehmet Kaplan’ın sözlerinde ifadesini bulan “Kültür sahasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.” sözünü referans kabul edersek edebî eserlere kültürel unsurları aksettiren bir ayna olarak bakabiliriz. Ancak edebî eserin ayna olması konusunda temkinli bir yaklaşım sergilemekte yarar vardır. Nitekim Şerif Aktaş *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* adlı kitabında gerçekle kurgu arasındaki farka vurgu yaparak ikisi arasındaki farkları şöyle izah eder:

“Anlatma esasına bağlı edebî eserdeki vakaya itibarî vaka

demek yerinde olur. Hiçbir romanın tarihî ve yaşanmış vakayı olduğu gibi dikkatlere sunduğunu iddia edemeyiz. Gerçek dediğimiz şey, değişikliğe uğrayarak edebî eserin dünyasına girer. Bunun için de hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği birbirinden farklıdır. En gerçekçi olduğu iddia edilen edebî eserler dahai yaşanmış olamı değil, gerçeğe uygun olanı dikkatlere sunar. İtibarî vaka, hayal alemine has bir vakadır.(...)İtibarî alemin vücut bulmasında, nakledilen vakanın, onu nakleden insanın ve nakletme vasıtalarının ayrı

ayrı rolü vardır. Bunlar arasında zamanı, sanatkârın düşüncesini, edebî nevin verdiği imkanları da saymak gerekir. Kısacası itibarî âlemi haricî âlemin bir düşünce sistemi etrafında sanatkâr tarafından yorumlanması neticesi vücut bulur. (Aktaş 1991:15)

Bu makalenin amacı, Cihan Aktaş'ın, içerisinde sekiz hikâyesinin yer aldığı *Azize'nin Son Günü* adlı eserindeki Azerbaycan kültürüne ait unsurları kurmaca âlemin izin verdiği ölçüde- tespit etmektir. Bir Türkiye Türkü olan Cihan Aktaş, *Azize'nin Son Günü* (Aktaş 2005) adlı hikâye kitabında Azerbaycan kültürüne ait pek çok unsura yer vermiştir. Kendisiyle yaptığımız görüşmede 1993-1997 yılları arasında gazeteci olan eşinin görevi gereği onunla birlikte Azerbaycan'da bulunduğunu ifade eden Aktaş, *Azize'nin Son Günü* adlı eserindeki hikâyelerini de bu yıllarda kaleme aldığını söylemiştir.

Cihan Aktaş'ın *Azize'nin Son Günü* adlı hikâye kitabında yer alan sekiz hikâyeden altısında Azerbaycan kültürüne ait unsurlar tespit edilmiştir. Bu tespitler ifade edilirken hikâyelerin kitaptaki sıraları göz önünde bulundurulacaktır. Kitaptaki ilk hikâye "Azize'nin Son Günü" başlığını taşımaktadır ve kitap da ismini bu hikâyeden alır. Hikâyede, komünizm idealine tüm yüreğiyle inanmış ve hayatını bu mücadeleye adanmış Azize isminde Bakülü bir kızın değişen düzen sonrası çevresindeki insanlar tarafından tutucu ilan edilerek dışlanması ve Azize'nin bu durum karşısında yaşadığı yoğun karamsarlık Kız Kalesi ile özdeşleştirilerek anlatılır. Kendisiyle yaptığımız görüşmede yazar, *Azize'nin Son Günü* hikâyesinde neyi anlatmak istediğini ve Azize ismini neden tercih ettiğini şöyle ifade etmiştir:

Azize'nin Son Günü ütopyanın çöküşünü anlatıyor bir bakıma. Sosyalizmin azizesi olarak Müslüman kökenli Azeri kadının kapitalizmin göstergeleri ve öne sürdüğü yeni değerler karşısında bir muhasebeye düştüğü gündür söz konusu olan.

Hikâyede geriye dönüş tekniğiyle Azize'nin geçmişi hakkında da bilgi verilir. Azize hiç evlenmemiştir. Gençliğinde Mansur isminde bir delikanlıyı sevmiş, ancak sonraları ayrılmışlardır. Azize, komünizm idealine sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen halk düşmanı olarak nitelendirilmiş bir dayısı olduğu için partide ona daima şüpheyle bakılmaktadır. Genç kız, buna rağmen partideki mücadelesini sürdürür. Sonraları inandığı komünizm idealindeki çözümleri görünce bu durum onda da bir çözülmeye yol açar. Hikâyede, Bakü'nün önemli simgelerinden biri olan Kız Kalesi'nden ve bu kale ile ilgili anlatılan efsanelerden şöyle bahsedilir:

Şimdi şehrin ortasında olduğuna bakmayın, çok çok eskiden Kaspi'nin ortasındaymış bu kale. Eteğine varmak için kürek çekmek, kulaç atmak ge-*

*Kaspi: Hazar Denizi'nin efsanelerde geçen Rusça adı. (Yazarın dipnotu) Kaspi / Kaspıy adı m. ö. 6. yüzyıl Yunan tarih ve coğrafya eserlerinde geçer. Kaspi, o zaman denizin güney-batı kıyılarında, günümüz Azerbaycan arazisinde yaşamış Kaspi kavminin adıyla ilgili olduğu düşünülür. Kaspıy adı Rusya'da 16. yüzyıldan kullanmaya başlamıştır. Hazar adı da 5.-10. yüzyıllarda deni-

*rekirmiş. Kaleye kapatılan kızlar, tehlikelerden saldırılardan güvende sayılırlarmış. Yine de nasılsa, Kız Kalesi için söylenen her efsanede, kaleye kapatılan kız sonunda çareyi kendini denize atmakta bulurmuş. Duvarlarını dalgaların dövemediği böyle bir kale, hiçbir kıızı korkutamaz.*¹

Efsaneler bir milletin önemli halk kültürü kaynaklarından biridir. Kaynaklarda Kız Kalesi ile ilgili çok sayıda efsane yer almaktadır.(Pirsultanlı 2011) Yazar da bu efsanelerden genel olarak bahseder ve bu şekilde Azize'nin şahsî hikâyesi ile kale hakkında anlatılan efsaneler arasında paralellik kurar. Hikâyede geçen şu cümleler, kale ile Azize arasında kurulan özdeşliği göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

İlkeleri savunmanın adı şimdi tutucu ve kaprisli olmak olmuştü.(...) Yarınlarından kendisi için değil, işçi sınıf için, emekçi kadın kitleleri için bir şeyler ummamış mıydı? Başkalarından ziyade bir mutluluk duymayı kendine yasaklamamış mıydı? Yasak kapıları önce kendisi kapatmamış, kapının arkasına da bir yığın öteberi yığmamış mıydı? Bu konuda iddialı hiçbir yığıt aşamadı bu engelleri. Yasak kapılar hep kapalı kaldı. Burçlarında, sahil boyunca gezen tozan gençleri izledi. Kız Kalesi'nde yaşadı, surların içinde; yükseklerden (yüksek ideallerden) enginleri gözleyerek, dalga seslerine, gecenin sesine, deli esen rüzgârlara kulak vererek, gönlünün kaçıp uzaklaşma isteğini derinlerine gömdü. Kaspi gibi taşkındı fikirleri, Kız Kalesi gibi güçlüydü hedefleri, dalgalar onu alabora ederken. Bir taraftan da öyle içine dönüktü ki, yıllarca kulaklarına aşına bir ayak sesi, bir tırmanış, bir türkü, bir kürek, aralanan bir kapı sesi gelmeden yaşayabildi.(Aktaş 2005:3)

Hikâyede Kız Kalesi dışında kültür unsuru sayılabilecek iki dize de yer almaktadır. Cafer Cabbarlı'ya ait olduğu ifade edilen bu dizeler hikâyede Türkiye Türkçesine şöyle aktarılır: "Hep yarın için sürüklenirken sen /Umduğun şey nedir yarınlarından?"²

Kitaptaki ikinci hikâyeye "Yeşil Dallı Küçeler" başlığını taşımaktadır. Yazar, hikâyede sokak kelimesi yerine özellikle "küçe" kelimesini tercih etmiş, kelimenin anlamını dipnotta belirtmiştir. Bunun önemli bir sebebi vardır. Bu hikâyede, halk kültürünün önemli bir

zin kuzey-batı kıyılarında bulunmuş Türk dilli Hazerlerin adında gelmektedir. (Kaspi adının kaynağıyla ilgili açıklamalar Prof. Dr. Şureddin Memmedli'ye aittir.)

¹Cihan Aktaş, "Kız Kalesi hakkında anlatılan efsaneyi nereden aldınız? Kaspi isminin Hazar Denizi'nin efsanelerde geçen adı olduğu bilgisi hangi kaynağa dayanıyor?" şeklindeki sorumuza şöyle cevap vermiştir: "Hikâyeyi yazarken kimi kaynaklardan edinmiş olmalıyım, muhtemelen o dönemde yaşadığım evde kütüphanede bulunan Azerbaycan Ansiklopedisi'nden almışım; aradan uzun zaman geçti."

²Cihan Aktaş, "Azize'nin Son Günü" adlı hikâyenizde Cafer Cabbarlı'nın iki dizesi yer alıyor. Acaba bu dizeler şairin hangi şiirinden alınmış?" şeklindeki sorumuza şöyle cevap vermiştir: "O zamanlar Azerbaycan'daydım ve bulunduğum evdeki kütüphaneden yararlanıyordum, Kiril alfabesini öğrendiğim için de Azerbaycan kaynaklarından yararlanabiliyordum. Şimdi ne yazık ki o kaynaklar bana çok uzak."

parçası olan halk türkülerinden biri olan “Küçelere su sepmişem” türküsü bir aşkın anlatılması için araç haline gelmektedir. Hikâyenin kahramanı genç erkek, sevgilisi tarafından terk edildiği için aşkın anlamsızlığı üzerine kafa yormaktadır. Sevdiği kız, birlikte bir gelecek kuramayacakları gerekçesiyle onu reddetmiştir. Genç erkek bu duruma bir türlü mana verememekte, Sehavet Memmedov'un sesinden “Küçelere su sepmişem” türküsünü dinleyerek yitirdiği aşkı için gözyaşı dökmektedir. Hikâyede türkünün sözleri şöyle geçer:

*Küçelere su sepmişem
Yar gelende toz olmasın
Öyle gelsin öyle gitsin
Aramızda söz olmasın
Semavere od salmışam
İstekana kand³ salmışam
Yarım⁴ gedip tek kalmışam
Ne azizdir yarın canı
Ne şirindir yarın canı”(Aktaş 2005: 27-29)*

Delikanlıya göre bu türküde anlatılan aşklar artık yaşanmamaktadır. Yakında askere gidecektir, ama onu yolcu edecek sevgilisi artık yanında değildir. Oysa o hep vedalaşma anını hayal etmiş, sevgilisiyle görüştüktan sonra askere gideceğini düşünmüştür. Ancak hikâyenin sonunda bir sürpriz olur ve genç kız tren garına gelip delikanlının koluna hafifçe dokunarak onu şaşırtır. Delikanlı hiç beklemediği bu sürpriz neticesinde müthiş bir hafifleme hissiyle askere gitmek üzere trene biner ve uzaklaşan trenden artık çok uzaklarda bir nokta halinde görünen sevgilisine el sallar.

“Yeşil Dallı Küçeler” adlı hikâyede yapılan sokak tasvirleri, Azerbaycan kültürüne ait birçok unsuru –eski çeşme, semaver, türkü sesi vs.- göstermesi bakımından önemlidir:

Çıkmaz sokağın sonunda kör bir duvar, duvarın önünde de eski bir çeşme vardır. Çeşmeye baktıkları zaman, dar küçeye doğru serpilen suyun yanan semaverin çıkardığı sese karıştığını duyar gibi olurlardı. Kimin gelişeydi bu serpilen sular? Niye bir çırpıda yakılırdı semaver? Kimden yükseliyordu bu türkü sesi? Sadece küçeler bilirdi bu soruların cevaplarını; dar, sessiz, serin, girdi çıktılarında sayısız hatıra barındıran küçeler. (Aktaş 2005:24)

Yine aynı hikâyede yer alan şu cümleler de; Azerbaycan kültüründe çay demleme ve çay içme usulünü, dar sokaklara sıralanmış kalabalık evlerden dışarı taşan al Buhara eriğinin safran ve sarıkök karışık kokusunu okuyucuya hissettirir:

³Orijinali “gand” olmalıdır.

⁴Orijinali “yarım” olmalıdır.

“İçeri Şehir’in küçelerinde dolaşırken, ilerilerde bir yerde bir yerler birileri serinlesin diye serpilen suyun sesini, akan çeşmenin şırıltısını, komşudan istenen ateşle yakılan semâverin fokurtusunu hatta armudi bardaklarda ikram edilen bir yudum çayın ardından damaklarında yavaş yavaş erimeye başlayan kesme şekerin tadını duyar gibi olurlardı. Hayat güzeldi, kolaydı; birbirine geçen küçelerin sürprizlerle saklı girdi çıktıklarıyla, kapı pencere eşiklerine sinen sevgilerin bekleten ve bekleme sabrını bahşeden gücüyle kalabalığı eksilmeyen evlerden akşamüzeri sızan yağda kızarmış al buhara eriğinin safran ve sarıkök karışık kokusuyla güzelliğini çoğaltırdı hayat ve başıyla sonu belli, yine de her dinleyişte yeni duygular ilham eden, daralan ruhlara yeni yeni kapılar pencereler açan, farklı duygularla kanatlandırıp semalara yükselten bir türkü gibi önlerinde uzanırdı.” (Aktaş 2005:29-30)

“Yaralı Kür Şad” adlı hikâyenin kahramanı Sinan, siyasi sebeplerle dokuz yıl hapis yatmış ülkücü bir Türk gencidir. Hapisten çıktıktan sonra, gençlik yıllarında görmeyi çok istediği halde gelemediği Bakü’ye kendine yeni bir hayat kurmak amacıyla gelir. Bu hikâyede Azerbaycan kültürüne ait zikredilebilecek tek unsur; Kadim Bakü’nün mimarî yapısı ve tarihî kalıntılarıdır. Hikâyede anlatıcı tarafından söylenen şu cümleler Kadim Bakü’nün sokaklarının o kendine has havasını okuyucuya hissettirir.

Kadim Bakü’nün labirenti andıran dar sokaklarını gezerken, Sarıyer evlerini çağrıştıran güngörmüş binaların cephelerinde gençlik hayallerinden izler aramıştı. Kervansaray kalıntılarını keşfederken baharat çuvallarından yükselen kokuları alır gibi olmuştu. Çerikli çürüklü ahşap kapılar karşısında kendinden geçmiş, alçı sıvalı duvarlarda parmaklarını gezdirmişti. (Aktaş 2005:41)

“Yarım Çarşamba” adlı hikâyede, Efser isimindeki Güney Azerbaycanlı bir kızın yaklaşık otuz beş yıllık hayat hikâyesi geriye dönüşlerle anlatılır. Genç kızın babası “Millî demokratik hareket aleyhine hareket eden irticacılara karşı teşkil edilen fedai birliklerine” mensuptur. “Millî azatlık yolunda mübarezeyle katılmış, bu yolda canını vermiştir.” Efser de tıpkı babası gibi bir fedaidir, bir fedai olarak yaşamının zorluğunu bildiği için Tebriz’i terk eder ve Bakü’ye gider. Orada Tebriz’den birlikte kaçtıkları arkadaşlarından biri olan Nevid’le evlenir ve Tebriz adını verdiği bir oğlu olur. Efser, Bakü’de kendine yeni bir hayat kurmuştur, ama içindeki hasret ateşi bir türlü sönmez. Bu ateşi söndürmek için âdetlere sığınır. Hikâyede halk kültürünün önemli unsurlarından olan Nevruz âdetleri şöyle anlatılır:

Çarşamba akşamları Nevruz ateşini yaksaydı, bütün kötü anıları, hastalıkları, yıpranmışlıkları, ak telleri yorgun kemikleri bu ateşe attıktan sonra bir dilek tutup ateşin üzerinden atlasaydı...Ertesi gün balık almak için çarşıya inse, aradığı balıkları buluncaya kadar bütün gün çarşıda oyalansaydı. Mini minnacık kırmızı balıkları arasaydı. Hazar’ın mı, Aras’ın mı balıkları ya da Behrengi’nin küçük siyah balıkları olabilir mi... Salı akşamları akvaryumda yüzen balıklara bakarken, Tebriz sokaklarında Nevruz’u haber veren Çarşamba suri şenliklerini hatırlayarak kederlenmişti. O zamanlar mürteçilik

saydığı, önemsemediği hatta alay ettiği bu âdetler, şimdi burada Tebriz'in kendisi demek. Bir Nevruz sofrası, bir lâtife pastası, kâsede yeşermekte olan darı, göğe yükselen alevlerle bir Çarşamba suri şenliği.(Aktaş 2005:72-73)

Gençliğinde nevrüz âdetlerini pek önemsemeyen Efser, Bakü'ye geldikten sonra bu âdetlere çok önem vermeye başlar. Her Nevruz iyi ya da kötü bir sofraya açarak arkadaşlarını evine toplar. Bir ay öncesinden buğday yeşertir. Bereket olması için bu yeşertilmiş buğdayın suya salınması gerektiğinin farkındadır, ama bu âdeti her zaman yerine getiremez. Böyle zamanlarda Tebriz'de bu âdeti yerine getirdiği günleri şöyle hatırlar:

Oysa ayın on üçünde semeni saksısını götürüp akan bir suya atmalı ki bereket olsun. Bazen genç kızlar yeşerttikleri buğdayı on üç taşın ardından suya atarlardı. Su kenarlarında dost ve akrabalarla geçirilen hoş bir gün olurdu birinci ayın on üçü. El Gölü'nde kayık gezintileri. Suyu titreten kahkahalar. Elinden düşmeyen kağıdı kalemiyle Cuma günleri ailece Eyneli Dağı'na tırmanışları. Elma bahçelerinde serinleyen sıcak yaz geceleri. Sepet sepet sebzeyle, meyveyle, Tebriz'e dönüşleri. (Aktaş 2005:80)

Efser; Tebriz'de seminerler veren, şiirler yazan, mitinglerde ateşli konuşmalar yapan çok faal bir kızdır. Ancak Bakü'ye geldikten sonra şiir yazmayı bırakır. Hikâyede Efser'in hatırladığı iki şiir de Azerbaycan'a ait kültürel unsurlara örnek olarak zikredilebilir. Bu şiirlerden ilki Şehriyar'a aittir:

*Bir uçaydım bu çırpınan yelinen,
Bağlasaydım dağdan akan selinen,
Ağlasaydım uzak düşen elinen,
Bir göreydim ayrılığı kim saldı,
Ülkemizde kim kırıldı kim kaldı?* (Aktaş 2005: 76)

Yine Efser'in hatırladığı şiirlerden biri de Nigar Refibeyli'ye aittir:

*Biz ki bir ruh idik iki bedende
O gülüp sevinince gülerdim ben de.
Visalin bülbülü uçup gidende,
Taş gibi kalbimde kalan ayrılık...*(Aktaş 2005: 76)

Hikâyede Efser'in annesinin donattığı sofraları hatırladığı bölüm, Güney Azerbaycan'ın sofraya kültürü hakkında önemli bilgiler verir:

Her öğün sofraya, evin emektarı Masume Hanım'ın gayretiyle Nevruz günündeki gibi donatılırdı. Tebriz'in meşhur köftesi, içinde erik ceviz badem kızarmış soğan yumurta. Dışının hamuru kıyma ve nohut unuyla yoğrulurdu. Kazanda kocaman bir köfte, kaşık değer değmez dağılmakta. Köftede hiçbir zaman annesininin kıvamını tutturamadı. Ramazanlarda zülbiye bamyaya tatlıları. Yağlı yumurtalı pide. Üzerine bal dökerek yediği muhallebi.(Aktaş 2005: 79)

Hikâyede Efser'in zihninden anlatılan halk âdetlerinden biri de "Haft Sin" sofrasıdır.⁵ Nevruzda hazırlanan "Haft sin" sofrasında sin harfi ile başlayan yedi şey bulunmalıdır. Sumak, sirke, semeni, sir(sarımsak), sib(elma), senced(iğne) ve sikke. Ayrıca Kur'an, balık ve tatlı. Kırmızı küçük balıklar, hayatın ebediliği ve sürekliliğinin ifadesi olarak "Haft Sin" sofrasında yerini almaktadır. Ayna, saflığı; şamdan da aydınlığı ifade eder. Rengârenk çiçekler ise neşenin ve mutluluğun ifadesidir. Ayrıca sofraya oturan herkesin yeni bir giysisi olmalıdır: Yeni bir pantolon, yeni bir ayakkabı, hiç olmazsa yeni bir çorap.

"Nesimi'nin Dönüşü" adlı hikâyenin kahramanı Zaur, bir yazardır ve şair Nesimi hakkında bir kitap yazmaya çalışmaktadır. Yazarın amacı Azerbaycan kültürünün önemli bir şairi olan Nesimi'yi⁶ günümüz dünyasında yeniden canlandıran bir tiyatro oyunu yazmaktır. Zaur yaklaşık on senedir bu tiyatro eseri üzerinde çalışmaktadır. Sondan ikinci bölüme gelmiştir. Zaur'un amacı, olayları 20. yüzyıla taşımak ve Nesimi'nin fikirlerini kullanarak kendi ideolojilerini yaymaya çalışan kişileri tenkit etmektir. Zaur'a göre bu kimseler Nesimi'yi ikinci kez öldürmektedirler. Nesimi de bu durum karşısında dayanamayıp dirilecek, kendisini ve fikirlerini bu şekilde çarpıtanlara -ikinci kez derisinin yüzülmesi pahasına- itiraz edecektir. Ancak Zaur, Nesimi'nin dirilişinin ardından amaçladığı gerilimi tam olarak ifade edebilecek ifadeleri bulmakta yetersiz kalmaktadır.

Zaur, tiyatro eserini yazarken ilham almak amacıyla Nesimi hakkında yazılmış farklı kitaplara da göz atar. Bu kitaplardan biri de Nesimi'yi anlatan bir şiir kitabıdır. Yazar, hikâye boyunca bu kitaba iki kez bakar:

*Balaca bir deste dalgın perişan
Fırat sahiline kaytır geri
Görünür Ağ Saray azad Karaman
Bir de Nesimi'nin ayak izleri...*

...

⁵Güney Azerbaycan'da Nevruz'da kurulan bu sofraya, Nahcivan'da da "Yedilevin(yedi çeşit, renk)" olarak adlandırılmaktadır. Sempozyum sırasında Güney Azerbaycanlı Ayaz Ebadi, bildiri metnimizde geçen "haft sin" sofrasıyla ilgili önemli bir katkıda bulunmuştur. Ebadi'nin, okuduğu bir makaleden hareketle verdiği bilgiye göre, Azerbaycanlılar Nevruz sofrasını kurarken "Aydınlık ve bereket sembollerinden yedisin(yedi tanesini) koyun." demişler, İranlılar da bu ifadeyi Farsça'ya çevirirken "yedisin koyun" ifadesini "yedi 'sin' koyun" şeklinde algılamışlar ve "yedi sin" ifadesini "haft sin" olarak çevirmişlerdir. Azerbaycanlıların adetlerine göre önemli olan Nevruz sofrasında bolluk ve bereket sembollerinden yedi çeşidin yer almasıdır. Yoksa bu çeşitlerin "sin" ile başlamasının bir manası yoktur. Nitekim sofrada "sin" ile başlayan yedi çeşitten başka Kur'an, balık, tatlı, ayna, şamdan, çiçek gibi unsurların yer alması da Ebadi'nin bize bahsettiği makaledeki görüşleri desteklemektedir. (Menzuri 2007)

⁶XIV. yüzyıl şairi Nesimî Azerbaycan'da doğan Hurufî tarikatının ideoloğu ve dâisi idi. Kendisini Halep'te idam ettiriler. Derisini diri diri soydular. Fakat "Canımı terk eyle kim bu yolda canan bulasan / Her ki can verdi bu yolda buldu ol cananeyi" beyitinin canfeda şairi bu cehennem azabına bir ah demeden katlandı ve ölümü olağanüstü bir yiğitlikle karşıladı. (Resulzade 1949.)

*İdam kürsüsüne kalktım vekarla
Kürsü ağ deveye çevrildi ancak
Tenbihi cezası ölümdür ancak
Dine siyasete bir asi gibi
Tabandan soyulsun zındık Nesimî
İdam özge yerde kılınsın yasak
Saat meydanında eylensin ancak.⁷*

“Portakal Bahçesi İşığı” adlı hikâyenin kahramanı Nahide, halk düşmanı olduğu için sürgüne gönderilen eşi Celil’in yolunu gözleyen çileli bir kadındır. Kocasının belirsiz âkıbeti onu derin bir yalnızlığa sürüklemiştir. Bir ömür kocasının yolunu gözleyen Nahide, nevruzda hazırladıkları sofraları hatırlayarak teselli bulmaya çalışır:

Ne günlerimiz vardı oysa... Ne evler gördüm, ne şenlikler yaşadım... Şuvelan'daki evimizde, o yüksek tavanlı salondaki şöminenin üzerindeki yeşermiş semeni tabakları, Nevruz sofralarındaki plaşkiler⁸, goğallar, meyvelerin ve çiçeklerin oluşturduğu renk cümbüşü, bugünkü gibi gözlerimin önünde. Şömine yandığında çiçek desenleri de yanmaya başladılar sanki. Yeşermiş buğdaylar, çiçek desenlerinin yalazların aydınlığında ışıldadığı şöminenin üzerindeki rafta günlerce dururdu. Sonra alevlerin melodisi duyulurdu. Şöminenin yanındaki koltuğa oturur dinlerdim ve izlerdim. Semeni tabakları kışın bittiğini haber verirdi. Şömine son renkli günlerini yaşardı.” (Aktaş 2005: 113)

Nahide için Nevruz sofrası; birliğin, beraberliğin, mutlu günlerin sembolüdür adeta. Hikayedeki şu satırlar bu durumu ifade eder:

“Evet Nevruz sofrası çok önemliydi. Yılım değiştiği anı birlikte beklemenin heyecanı, hediyeler, gezintiler, sürpriz misafirler ve rengârenk sofa... Şekerbura, sütlü baklava ve goğalları annem mutlaka kendi elleriyle pişirmek isterdi. Kavurga, kos, içde kurusu, kişniş, kuru geval⁹ oval kaselerle getirilirdi. Ağabeyim Nadir çok sevdiği için alca turşusu da olmalıydı mutlaka. (...) Önceden yeşertilen çimenlerin etrafından kırmızı kurdele geçirerek bağlardı annem. Nevruz için yeşertilen buğdaya semeni derdik. Semeni en gerekli olanıydı. (...) Balığı unutuyordum az kalsın, kavanozda balık konulmalıydı sofraya. Kırmızı, uzun burunlu balıklar. Nevruz Bayramı için baştan aşağı

⁷Cihan Aktaş, bu kitapla ilgili olarak kendisine yönelttiğimiz, “Nesimi'nin Dönüşü” adlı hikâyesinde Nesimi hakkında yazılan bir şiir kitabından alıntı yapıyorsunuz. Acaba böyle bir şiir kitabı var mı? Varsa adı nedir?” şeklindeki sorumuza şöyle cevap vermiştir: “Tebriiz'de Fars alfabesi ve Azerbaycan Türkçesiyle yazılıp basılmış Nesimi üzerine bir çalışmadan aldım: Hüseyin Feyzullah Vahid (1950), *Nesimi Divanı*, “Yaran” Yayınevi. Basım yılı maalesef kitapta yer almıyor.

⁸Orijinali “peraşki” olmalıdır.

⁹Orijinali “gevalı” olmalıdır.

yeni giysilerle donanırdık. Bayramda hepinize yeni ayakkabı almamız şart, derdi annem. (Aktaş 2005: 118)

Nahide, sürgündeki eşinin yolunu gözlemektedirken tanımadığı bir adam kapısını çalar ve eşinin ertesi gün gelen trenle geleceği müjdesini verir. Bu haberi alan Nahide çok heyecanlanır. Ertesi günü ipe çeker, ama haber asılsız çıkar. Bu acıyı tek başına kaldıramayacağı için iş arkadaşı, sırdaşı Gülbeniz'in yanına gider. Bu esnada bir Azerbaycan türküsünü hatırlar. Türküden alınan bu bölüm de kültürel bir unsur olarak zikredilebilir:

*İlkbahar geldi
Turnalar geldi
Tek sen gelip çıkmadın
Harda kalmışsan*¹⁰ (Aktaş 2005: 123)

Nahide, babasının kurşuna dizilmesi ve eşinin sürgüne gönderilmesinin ardından aklını yitirir gibi olmuş, üç yıl akıl hastanesinde tedavi görmüş, sonrasında da her şeyi elinden aldığı için-evi, eşyaları, işi- sokak süpürgecisi olarak hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. Yazar, onun yaptığı iş vasıtasıyla Bakü'nün çeşitli mekânlarını da hikâyesine yerleştirir. Ahundov Parkı, Dilara Aliyeva Sokağı, Kerbelayı Abdulla Mescidi bu mekânlara örnek olarak zikredilebilir.

Cihan Aktaş'ın *Azize'nin Son Günü* adlı hikâye kitabındaki Azerbaycan kültürüne ait unsurları altı ana başlık altında tasnif etmek mümkündür:

- 1- Azerbaycan'la ilgili efsanelerden bahseden hikâyeler: "Azize'nin Son Günü"
- 2- İçinde edebî eserlerden alıntılarının olduğu hikâyeler: "Azize'nin Son Günü", "Nesimi'nin Dönüşü", "Yarım Çarşamba"
- 3- İçinde halk türkülerinden bölümlerin geçtiği hikâyeler: "Yeşil Dallı Küçeler", "Portakal Bahçesi Işığı"
- 4- Halk kültürünün önemli kaynaklarından biri olan halk âdetlerinden bahseden hikâyeler: "Yarım Çarşamba", "Portakal Bahçesi Işığı"
- 5- Azerbaycan'daki sofraya kültürünü, çay demleme ve çay içme usullerini yansıtan hikâyeler: "Yeşil Dallı Küçeler", "Yarım Çarşamba"
- 6- Azerbaycan'ın mimarî yapısından ve tarihî eserlerinden bahseden hikâyeler: "Yeşil Dallı Küçeler", "Yaralı Kür Şad", "Portakal Bahçesi Işığı"

Abdullah Harmancı, "Cihan Aktaş'ın "Azize'nin Son Günü" Adlı Öykü Kitabında Azerbaycan Ve Azeri Türkleri" başlıklı makalesinde, Cihan Aktaş'ın adı geçen öykü kitabındaki öykülerini teker teker tahlil ettikten sonra yazarın öyküleri vasıtasıyla Azerbaycan'ın coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel meselelerine kültürel alt yapısından mütevel-

¹⁰Cihan Aktaş, bu türküyü Sehavet Memmedov'un sesinden dinlediğini ifade etmiştir.

lit derinlikli bir bakış açısıyla nüfuz ettiğini ifade eder ve Aktaş'ın öykülerini şu cümlelerle değerlendirir:

“Cihan Aktaş, sosyolojik incelemelere imkân sağlayan gerçekçi bir anlatıma sahiptir. Bu sebeple Azerbaycan'ı ve Azeri Türklerini merkez alan öykülerinde Azerbaycan insanını, coğrafyasını, siyasi atmosferini, ekonomik şartlarını ve kültürel, folklorik özelliklerini yansıtmalarını bilir. 20. yüzyıl boyunca Azeri Türklerinin başlarından geçen elim olaylar, ana hatlarıyla öykülerden izlenebilir. Aynı şekilde, öyküler dikkatle okunduğunda, siyasi, ekonomik çalkalanmalar, ülkenin coğrafi ve kültürel özellikleri hakkında bize önemli ipuçları verir.(...) Aktaş, Türkiye coğrafyasına, insanına bakarken yararlandığı enstrümanları ve odaklandığı konuları değiştirme gereği duymaz. Buna karşılık Azerbaycan'a mahsus olan özellikler, öykülerde çok net bir biçimde belirir. Son tahlilde, Azerbaycan'ın ve Azeri Türklerinin öykülere güncel sorunlarıyla birlikte böylesine ayrıntılı, şiirsel ve derinlikli bir biçimde yansıtılması, Türk öykücülüğü için önemli bir yeniliktir.” (Harmancı 2011:872)

Cihan Aktaş, *Azize'nin Son Günü* adlı hikaye kitabında Azerbaycan'a ait kültürel unsurları içerden bir bakışla dikkatlice incelemiş ve kurguladığı kahramanlar vasıtasıyla bu unsurları okuyucularının dikkatine sunmuştur. Bu makalede Aktaş'ın adı geçen hikaye kitabındaki kültürel unsurlar tespit edilmiş ve altı ana başlık altında tasnif edilmiştir. Halk kültürünün önemli bir kaynağı olan efsaneler, halk türküleri; halkın yaşam tarzını yansıtan yeme içme kültürü ve halk adetleri; Cihan Aktaş'ın mimar olmasından da kaynaklanan derin bir bakışla tespiti yapılan Azerbaycan'ın mimari ve tarihi yapısı hikayelerde dikkati çeken kültürel unsurlardır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Cihan, *Azize'nin Son Günü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
HARMANCI, Abdullah, “Cihan Aktaş'ın “Azize'nin Son Günü” Adlı Öykü Kitabında Azerbaycan Ve Azeri Türkleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 851-874 TURKEY.
KAPLAN, Mehmet, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
MENZURİ, Nasır, “Heft-Sin Sofrası'nın Sırrı”, *Dilmaç Dergisi “Dil ve Ayin Düşünce”* başlıklı özel sayısı, Çev.: Ayaz Ebadi, sayı: 34, Temmuz, 2007, s. 55-57.
PİRSULTANLI, Sendik Paşa *Azerbaycan Türklerinin Halk Efsaneleri*, Çev:Azad Ağaoğlu.
RESULZADE, Mehmet Emin, *Azerbaycan Kültür Gelenekleri*, Ankara: Sipahi Matbaası, 1949. (<http://www.sednik-pasa-pirsultanli.net/pdf/Halk-Efsaneleri.pdf>, 20.05.2011)